

**พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่:
แนวคิดทฤษฎีและแนวปฏิบัติเชิงบูรณาการ¹**

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

อธิการบดี มจร

เกริ่นนำ

“พุทธธรรม” เป็นหลักการสูงส่ง มีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้ง ไม่ใช่เรื่องที่จะนำมา กล่าวถึงเป็นที่เข้าใจได้ง่าย ดังที่พระพุทธองค์ในตอนที่ตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะประทับอยู่ ณ ฌวณต้นอชปาลนิโครธ ทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงบ ทรงดำริว่า

ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับประชาชนผู้เริ่มรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ชูานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก

เมื่อเนื้อหาพุทธธรรมมีความละเอียดลึกซึ้ง การที่จะนำมาประยุกต์ใช้ก็ต้องอาศัย ความเข้าใจลึกซึ้งเช่นเดียวกัน และการที่จะนำมาบูรณาการเพื่อการใดๆ ก็ตามก็ยิ่งต้อง อาศัยความเข้าใจมากขึ้นเป็นเท่าตัว คำว่า “พุทธบูรณาการ” จึงเป็นคำใหญ่ที่ใครๆ ให้ความ สนใจ แท้จริงแล้วไม่ใช่เพียงเป็นคำใหญ่ แต่มีนัยที่ลึกซึ้ง

มีคำถามเสมอว่า “พระพุทธเจ้ากับนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลก ศึกษาและ ค้นพบสิ่งเดียวกันหรือไม่ ?” เมื่อพิจารณา(๑)สิ่งที่ศึกษา (๒)วิธีการศึกษา และ(๓)ผล ของการศึกษาแล้ว เชื่อได้ว่า “ศึกษาและค้นพบสิ่งเดียวกัน จะต่างกันก็แต่เพียงความลึกซึ้ง เท่านั้น” เราจะมองเห็นความคล้ายคลึงเมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปอธิบาย เทียบเคียงกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์อธิบายไว้ เช่น นักฟิสิกส์เมื่อทำการ

---

¹ ปาฐกถาในงานสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๘ เวลา ๑๐.๐๐ น.
ณ มจร. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

สังเกตโลกและปรากฏการณ์ลึกลงไปในระดับอนุภาค เห็นการเคลื่อนตัวของอนุภาคโยงไปทั่วเหมือนเต็นระเบิด ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเอง หรือกรณีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เมื่อถึงระดับสูงสุด นักวิทยาศาสตร์ผู้ทำการทดลองมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเขาเองรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่กำลังทดลองอยู่ ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดจากสมาธิจิตขั้นสูงหรือที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “สมาบัติ” นั้นเอง เมื่อจิตเข้าถึงสมาธิระดับนี้จะกำจัดความคิดแบ่งแยกระหว่างเรา(Subject)กับเขา(Object) กลายเป็น “อัทวะยะ(Non-Duality)” แปลว่า ความไม่เป็นสอง ซึ่งพระพุทธศาสนามหายานนิกายเซนสอนกันมาดั่งคำกล่าวที่ว่า

ภาวะแห่งสมาธิขั้นสูง ทำให้กลีบสมองตอนกลางส่วนบนหยุดทำการส่งข้อมูลสู่เปลือกสมองใหญ่ส่วนหน้าแบบแบ่งแยก มีผลทำให้เปลือกสมองใหญ่ส่วนหน้าหยุดรู้สึกสำนึกแบบแบ่งแยก เส้นแบ่งกั้นระหว่างตัวเรากับโลกภายนอกจะเลื่อนไป เรา(subject)จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของโลกภายนอก(objects)

พระพุทธเจ้าทรงตั้งคำถามอย่างไรกับปรากฏการณ์ในโลก ?

นักวิทยาศาสตร์ตั้งคำถามอย่างไรกับปรากฏการณ์ในโลก ?

คำถามพื้นฐานที่เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษา ประกอบด้วย

๑.อะไร ?

๒.เป็นอย่างไร ?

๓.เป็นไปอย่างไร ?

๔.ควรให้เป็นอย่างไร ?

๕.ควรเป็นอยู่อย่างไร ?

พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามและศึกษาค้นคว้าหาคำตอบทุกคำถาม แต่ไม่แน่ใจว่านักวิทยาศาสตร์พยายามตอบทุกคำถามหรือไม่ ? ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงศึกษาไปถึงก็ได้คำตอบสำหรับแต่ละคำถามดังนี้

คำถามที่ ๑ ว่า “อะไร ?” คำถามนี้ไปถึงตัวตนของสิ่งนั้นๆว่า “คืออะไร ?” เมื่อเห็นปรากฏการณ์ฝนตกฟ้าร้องก็ตั้งคำถามว่า “คืออะไร ?” เห็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเดินไปเดินมาก็ตั้งคำถามว่า “อะไร ?” เมื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งไปในที่สุดก็ได้คำตอบว่า “ปรากฏการณ์ในโลก คือ ธาตุ บรรดาสรรพสิ่งในโลกคือ ธาตุ” ซึ่งคำว่า “ธาตุ” นี้เป็นคำที่นักปรัชญากรีกโบราณใช้ในการตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นต้นกำเนิดของโลก (First Cause) เช่น ธาเลส เป็นนักปรัชญาเกิดก่อนพระพุทธเจ้าประสูติ ๑ ปี เขาเริ่มศึกษาปรากฏการณ์ด้วยการตั้งคำถามว่า “อะไรคือปฐมธาตุของโลก ?” แล้วเขาก็ได้คำตอบสำหรับตัวเองว่า “น้ำคือปฐมธาตุของโลก” อานักซิเมเนสซึ่งเกิดในยุคเดียวกันกับพระพุทธเจ้าก็ตั้งคำถามว่า “อะไรคือปฐมธาตุของโลก ?” แล้วเขาก็ได้คำตอบสำหรับตัวเองว่า “อากาศคือปฐมธาตุของโลก”

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ธาตุ” เรียกสิ่งที่ทรงค้นพบเช่นเดียวกัน ปรากฏในธรรมนิยามสูตรและปัจฉิมสูตรว่า “อุปปาทา วา ภิกขเวตถาคทานันอุปปาทา วา ตถาคทานันฐิตา วสา ธาตุ ธมฺมฐิตตา... ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา...” ธาตุที่ว่านี้จัดกลุ่มได้ ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ปรากฏการณ์ธรรมชาติเกี่ยวกับดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาลซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ เรียกว่า “อตุ”

ประเภทที่ ๒ ธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบทอดพันธุ์ของพืชและสัตว์ต่อเนื่องกันไปรุ่นแล้วรุ่นเล่าไม่ขาดสาย เรียกว่า “พีชะ”

ประเภทที่ ๓ ธรรมชาติอันทรงพลังอยู่ในตัวของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ทำให้สิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความน่าพิศวงกว่าปรากฏการณ์ชนิดอื่นๆ ในโลก โดยเฉพาะมนุษย์มีความวิจิตรพิสดารอยู่ในตัวและสะท้อนออกมานอกตัวหลากหลายรูปแบบ เรียกว่า “จิต”

ประเภทที่ ๔ ความเคลื่อนไหวของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ผ่านทางกายและวาจา ปรากฏให้เห็นและได้ยิน หรือกระบวนการคิดด้านใน เรียกว่า “กรรม”

เหล่านี้คือสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” พระพุทธเจ้าทรงใช้คำนี้ และนักวิทยาศาสตร์ก็ใช้คำนี้เมื่อค้นพบสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” แล้วก็ตั้งคำถามต่อไปว่า

คำถามที่ ๒ ว่า “ธาตุที่ว่านี้ เป็นอย่างไร ?” คำถามนี้บ่งถึงลักษณะ(Nature)ของ ธาตุดังกล่าวนี้ หรือจะถามอีกแบบหนึ่งว่า “มีอยู่อย่างไร ?”

เมื่อศึกษาค้นคว้าไป พระพุทธองค์ทรงพบลักษณะ ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความดำรงอยู่ในสถานะเดิมได้ไม่นาน และอนัตตตา ความไม่มีตัวตนถาวร หรือไม่มีแก่น เรียกว่า “ไตรลักษณ์” ธาตุนี้มีลักษณะอย่างนี้ ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์อย่างนี้ ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์เมื่อศึกษาละเอียดลงไปโดยใช้วิธีการลดทอนธาตุลงไปถึงระดับอนุภาคก็พบว่า ในธาตุแบ่งย่อยเป็นโมเลกุลคืออณู แบ่งย่อยเล็กลงไปอีกเป็นอะตอมคือปรมาณู และในปรมาณูก็แบ่งย่อยลงไปอีกเป็นโปรตอน นิวตรอน อิเล็กตรอน แบ่งย่อยลงไปอีกเป็นควาร์ก แต่นักวิทยาศาสตร์ไม่ได้ใช้คำว่า “ธาตุมีลักษณะเป็นอนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา หรือธาตุเป็นไตรลักษณ์” แม้ในขณะที่ลดทอนธาตุให้เล็กลงไปถึงระดับอนุภาคคืออะตอม เขาจะมองเห็นธาตุเป็นเหมือนอนุภาคเต้นระบำ (Dancing Particle) ก็ตาม² เขาก็เพียงแต่มีความพิสวงงงวยว่า “นี่มันอะไรกัน ?” เท่านั้น

คำถามที่ ๓ ว่า “ธาตุที่ว่านี้ เป็นไปอย่างไร ?” เป็นคำถามบ่งถึงทิศทางการเคลื่อนตัว ความเป็นพลวัตของธาตุพระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าก็ทรงพบคำตอบว่า “ธาตุนี้เป็นธรรมชาติคือมีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยามคือเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นอิทัปปัจจยตา คือความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ดังข้อความในปัจจยสูตรว่า

อุปปาทา วา ภิกขเวตถาคตานอนุปปาทา ตถาคตานันฐิตา ว สา ธาตุ รมมฐิตตา รมมนิยามตา อิทัปปัจจยตา ... ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุชาตุนั้น ครั้นรู้แล้ว

---

² คัมภีร์พระพุทธศาสนาในชั้นหลังก็ใช้คำแสดงการลดทอนธาตุ(หรือสสาร)ลงสู่ระดับอนุภาคเช่นเดียวกันว่า “๑ รถเรณู เท่ากับ ๓๖ ตัซซารี, ๑ ตัซซารี เท่ากับ ๓๖ อณู (Molecule), ๑ อณู เท่ากับ ๓๖ ปรมาณู (Atom), ๑ ปรมาณู เท่ากับ ๓๖ กลาป” คำว่า “กลาป” แปลว่า กลุ่ม, มัด หมายถึงสรรพสิ่งเกิดขึ้นเป็นกลุ่มๆ เป็นมัดๆ

บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย... ใน
กระบวนการนี้ ตถตา(ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา(ความไม่คลาดเคลื่อน)
อนัญญตตา(ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา(ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย
ของสิ่งนี้) มีอย่างนี้”

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำบาลี ๓ คำ ประกอบด้วย (๑)ธรรมฐิตตา (๒)ธรรมนิยามตา
และ(๓)อิทัปปัจจยตา เพื่อตอบคำถามที่ว่า “ธาตุนี้เป็นไปอย่างไร ?” นั่นคือ อุตุนั้นเป็นธรรม
ฐิตีคือมีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยามคือเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นอิทัปปัจจยตา
คือเป็นปัจจัยแก่กันและกัน พืชก็เป็นธรรมฐิตี เป็นธรรมนิยาม เป็นอิทัปปัจจยตา จิตเป็น
ธรรมฐิตี เป็นธรรมนิยาม เป็นอิทัปปัจจยตา กรรมก็เป็นธรรมฐิตี เป็นธรรมนิยาม เป็นอิ
ทัปปัจจยตาเช่นเดียวกัน นักวิทยาศาสตร์แม้ไม่ได้ใช้คำแบบนี้ แต่พวกเขาก็เชื่อมั่นว่า
“ธาตุเป็นธรรมฐิตี เป็นธรรมนิยาม เป็นอิทัปปัจจยตา ต่างกันบางส่วนตรงที่ว่า “กระบวนการ
แห่งเหตุและผลตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นแบบเหตุปัจจัย นั่นคือเหตุที่ก่อให้เกิดผล
แบ่งเป็น(๑)เหตุหลัก-main cause เรียกว่า “เหตุ” และ(๒)เหตุรอง-sub-cause เรียกว่า
“ปัจจัย” ในขณะที่กระบวนการแห่งเหตุและผลของวิทยาศาสตร์เป็นแบบ linear cause
and effect นั่นคือ $1+1=2$ นี้เป็นประเด็นหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่งที่วิทยาศาสตร์เห็นต่าง
ออกไปก็คือ “พลวัตของธาตุมีลักษณะเหมือนเครื่องจักร มีความสัมพันธ์เหมือน
เครื่องจักร” อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับพลวัตของธาตุนี้ พระพุทธเจ้าและนักวิทยาศาสตร์เห็น
ตรงกันซึ่งพอจะสรุปเป็นสูตรได้เหมือนกันว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็
ไม่มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ”

คำถามที่ ๔ ว่า “ธาตุที่วานี้ ควรให้เป็นอย่างไร ?” เป็นคำถามถึงเป้าหมายที่ดีงาม
หรือที่พึงประสงค์ หรือที่ควรจะเป็น นักวิทยาศาสตร์มีหลักคิดอย่างไรในการศึกษา
ค้นคว้าหาคำตอบนี้ ? และพระพุทธเจ้าทรงมีหลักคิดอย่างไรในการศึกษาค้นคว้าหา
คำตอบคำถามนี้ ?

พอจะเข้าใจได้ว่า เมื่อได้คำตอบต่อคำถามว่า “เป็นไปอย่างไร ?” นี้แล้ว
นักวิทยาศาสตร์คงไม่คิดที่จะหาตอบต่อคำถามที่เหลือเท่าไรนัก เพราะได้รู้คำตอบต่อ

คำถามที่ว่า “คืออะไร มีลักษณะอย่างไร และมีอยู่เป็นอย่างไร” แล้วก็ถือว่าได้อรรถความรู้ครบถ้วนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลก อาจไม่เห็นความจำเป็นที่จะศึกษาค้นคว้าต่อ ในขณะที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงหยุดอยู่เพียงเท่านั้น เนื่องจากทรงเห็นว่า บรรดาธาตุคืออตุ พิษะ จิตตะ และกรรม สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑)กลุ่มที่มีชีวิตจิตใจ (๒)กลุ่มที่ไม่มีชีวิตจิตใจและใน ๒ กลุ่มนี้มีบางมิติที่มีความแตกต่างกันอยู่

กลุ่มที่ ๑ สิ่งที่มีชีวิตจิตใจ คือพิษะบางส่วน จิตตะ และกรรมเป็นปรากฏการณ์ของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่า อุปปาตินนกสังขาร แปลว่า สิ่งที่มีใจครอง ในวิถีตามธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจนี้ มีคุณค่าทางจริยธรรมแฝงอยู่ มีขันธ์ ธาตุ อายุตนะ มีเลือดเนื้อตัวตน มีความรู้สึกนึกคิด มีจิตใจ ยิ่งเป็นมนุษย์ คุณค่าทางจริยธรรมก็ยิ่งจะสูง สัตว์ประเภทอื่นๆ คุณค่าทางจริยธรรมก็จะลดหลั่นกันไปตามลำดับฐานะ ในขณะที่เดียวกันก็มีความสามารถที่จะทำลายคุณค่าทางจริยธรรมของตัวเองได้ด้วย นั่นคือมีความสามารถที่จะทำดี(กุศลกรรม)เสริมคุณค่าทางจริยธรรม สามารถที่จะทำชั่ว(อกุศลกรรม)ซึ่งจะทำลายคุณค่าทางจริยธรรม

ส่วนกลุ่มที่ ๒ สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจคือ อตุและพิษะบางส่วนเป็นปรากฏการณ์ของดิน ฟ้า อากาศ แม่น้ำ ลำธาร ต้นไม้ใบหญ้า เรียกว่า อนุอุปปาตินนกสังขาร แปลว่า สิ่งที่ไม่ มีใจครอง ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมแฝงอยู่ในตัวและไม่มีความสามารถที่จะทำดีและชั่วอย่างนั้น

พระพุทธองค์เมื่อทรงศึกษาค้นคว้าไปได้คำตอบว่า “เป้าหมายที่ดิ้งาม หรือที่พึงประสงค์ หรือที่ควรจะเป็นสำหรับสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา” นั่นก็คือ สุคติโลกสวรรค์ สูงขึ้นไปอีกก็คือวิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน นี่คือนเป้าหมายของชีวิตที่ควรไปให้ถึง ชีวิตควรให้เป็นอย่างนี้

คำถามที่ ๕ ว่า “ธาตุที่ว่านี้ ควรเป็นอยู่อย่างไร ?” เป็นคำถามถึงมรรคาหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายที่ดิ้งามดังกล่าวแล้ว ต่อคำถามนี้ พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าดูวิถีแห่งชีวิตหลากหลาย ศึกษาแนวคิดทฤษฎีของเจ้าลัทธิต่างๆร่วมสมัย ดูแบบอย่างการปฏิบัติของพวกโยคีฤาษีไซโพรก็ทรงได้คำตอบว่า “กุศลกรรม ทาน ศีล ภาวนา ไตรสิกขา

คือศีลสิกขา จิตตสิกขา และสมาธิสิกขา” คือมรรคาหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายดังกล่าวนั้น ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างนี้ ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์มีโลกทัศน์และชีวทัศน์แตกต่างออกไป แม้จะรู้เห็นอยู่ว่า ปรัชญาการณใน โลกมีทั้งส่วนที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่เนื่องจากพื้นฐานความคิดของนักวิทยาศาสตร์เป็นแบบวัตถุนิยม(Materialism)และจักรกลนิยม(Mechanism)สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนมีวัตถุธาตุเป็นส่วนประกอบสำคัญ พลวัตหรือทิศทางการเคลื่อนตัวของสรรพสิ่งเหมือนกับระบบเครื่องยนต์กลไก เมื่อมีโลกทัศน์แบบนี้ พวกเราจึงไม่สนใจที่จะศึกษาหาคำตอบ

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการศึกษาคืออะไร ?

พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์เริ่มต้นศึกษาปรากฏการณ์เหล่านี้ได้อย่างไร ?

หลักการศึกษำขั้นต้น

พระพุทธองค์ทรงเริ่มต้นด้วยศรัทธาความเชื่อ ที่จะศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ โดยกระบวนการคือเริ่มจากปรากฏการณ์ที่ประจักษ์ เช่น กรณีที่พระองค์ขณะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเห็นทเวททุกทั้ง ๔ เป็นปรากฏการณ์ที่น่าเบื่อหน่าย ทรงกำหนดประเด็นนี้มาพิจารณาใคร่ครวญและทรงมีความเชื่อว่า มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องมีภาวะตรงกันข้ามคือความไม่เกิดเป็นต้น ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “ทุกข์”

จากนั้นทรงสืบสาวค้นหาสาเหตุของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ทรงพบว่า “การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ” นี้แหละคือสาเหตุนี้เรียกว่า “สมุทัย”

ทรงตั้งสมมติฐานว่า ต้องมีสภาวะใดสภาวะหนึ่งหรือจุดใดจุดหนึ่งที่เมื่อเราไปถึงแล้วจะไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป สมมติฐานนี้เรียกว่า “นิโรธ”

จากนั้นทรงพิสูจน์หรือทดลองสมมติฐาน โดยการปฏิบัติด้วยวิธีการต่างๆ จนบรรลุจุดที่ตั้งสมมติฐานไว้คือนิโรธ นี้เรียกว่า “มรรค”

สรุปว่า พุทธวิธีในการศึกษาปรากฏการณ์ เริ่มด้วยศรัทธาที่จะตรวจสอบหาความจริง แต่เป็นศรัทธาที่มีคำว่า “มา” นำหน้า หมายถึงให้เริ่มต้นด้วยการตรวจสอบ “อย่าเพิ่ง

เชื่อ หรืออย่าด่วนเชื่อ หรืออย่าปลงใจเชื่อ” เป็นวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หลักความเชื่อแบบนี้เรียกว่า “กาลามสูตรกัณยานิฐาน” มีทั้งหมด ๑๐ ประการ คือ

- ๑.อย่าปลงใจเชื่อด้วยฟังตามกันมา
- ๒.อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- ๓.อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- ๔.อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- ๕.อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรก
- ๖.อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
- ๗.อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- ๘.อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- ๙.อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้
- ๑๐.อย่าปลงใจเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อได้ยินได้ฟังหรือเห็นปรากฏการณ์ใดๆ ให้ใช้วิธีตรวจสอบความจริงโดยใช้ โยนิโสมนสิการ คือคิดใคร่ครวญโดยถ่วงถี้ คิดจากเหตุไปหาผล คิดจากผลไปหาเหตุ คิดในเชิงสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ คิดแยกแยะ คิดแบบองค์รวม คิดแบบเป็นไปได้เป็นไปไม่ได้ เป็นต้น จนแน่ใจแล้วจึงสรุปลงเป็น “ความเชื่อหรือศรัทธา” ๒ แบบคือ (๑)เชื่อว่าจริงแล้วปฏิบัติตาม และ(๒)เชื่อว่าไม่จริงแล้วละทิ้งเสียเครื่องมือขั้นต้นในการศึกษาปรากฏการณ์คือ โยนิโสมนสิการ เน้นการศึกษาภาคแนวคิดทฤษฎีแล้วนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาตรวจสอบหาความจริง

นักวิทยาศาสตร์ก็เริ่มต้นศึกษาปรากฏการณ์ในโลกด้วยศรัทธาและมีลำดับขั้นของการศึกษาเช่นเดียวกันกับการศึกษาขั้นต้นตามหลักพระพุทธศาสนา นั่นคือ ขั้นกำหนดขอบเขตของปัญหา(ทุกข์) ขั้นตั้งสมมติฐาน(สมุทัย) ขั้นคาดคะเน(นิโรธ) และขั้นพิสูจน์ทดลองหาความจริง(มรรค) แต่จุดที่ต่างกันก็คือ นักวิทยาศาสตร์ใช้คณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการศึกษา

หลักการศึกษาขั้นสูง

เนื่องจากตามหลักพระพุทธศาสนา แบ่งองค์ความรู้เป็น ๒ ระดับคือ (๑)ปัญญาทั่วไป เป็นความรู้ระดับธรรมดา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Knowledge กับ(๒)ปัญญาขั้นสูงเหนือชาวบ้านทั่วไปซึ่งมีทั้งระดับ โลกียะและโลกุตตระตรงกับภาษาอังกฤษว่า Superknowledgeหรือตรงกับภาษาบาลีว่า “อภิญญา” แปลว่าความรู้อย่าง มีทั้งโลกียะและโลกุตตระ

ปัญญาในระดับที่ ๒ นี้แหละคือเครื่องมือการศึกษาขั้นสูง ประเด็นสำคัญอยู่ที่พุทธวิธีสร้างปัญญาขั้นสูงเพื่อใช้ในการศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลกก็คืออะไร ? คำตอบคือ “ไตรสิกขา” นั่นเอง เป็นหลักปฏิบัติสี่ทศวรรษ เริ่มจากจัดระเบียบตัวเองให้เรียบร้อยดีงาม(ศีล) เมื่อมีศีลก็มีวิปฏิสาร(ความไม่เดือดร้อน) มีปราโมทย์ มีปีติ มีปีสัทธา มีสุข และมีสมาธิ เมื่อได้สมาธิก็จะทำให้ได้ปัญญาขั้นสูงระดับโลกียะ เรียกว่า “โลกียอภิญญา” ระโลกุตตระเรียกว่าโลกุตตรอภิญญา ซึ่งความจริง ระดับโลกียอภิญญาที่เพียงพอแล้วที่จะเป็นเครื่องมือการศึกษาปรากฏการณ์ในโลกได้อย่างทะลุปรุโปร่ง เพราะผู้ได้โลกียอภิญญาย่อมแสดงฤทธิ์ได้ ย่อมมีหุทิพย์ กำหนดความคิดคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ที่สำคัญคือมีตาทิพย์

นักวิทยาศาสตร์ไม่ได้มีปัญญาขั้นสูงที่จะใช้เป็นเครื่องมือศึกษาอย่างนี้ แต่เชื่อกันว่า ในการศึกษาทดลองขั้นสูงของนักวิทยาศาสตร์ วิธีการทดลองที่ประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอนที่ละเอียดซับซ้อนทั้งด้านเครื่องมือและความเอาใจใส่ของผู้ทดลอง ทำให้สภาวะจิตของนักวิทยาศาสตร์เข้าถึงสมาธิโดยอัตโนมัติ เพราะกรอบการทดลองสอดคล้องกับหลักของศีลและสมาธิในพระพุทธศาสนา

การเข้าถึงความจริง

พระพุทธเจ้าและนักวิทยาศาสตร์เข้าถึงความจริงแตกต่างกันอย่างไร ?

นักวิทยาศาสตร์ในยุคดั้งเดิมเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร เพราะโลกทัศน์แบบวัตถุนิยมเป็นเครื่องขวางกั้นอยู่ ดังที่หลินยู่ถิง นักประพันธ์ชาวจีนกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

นักวิทยาศาสตร์เกาะประตู่ แต่ประตู่ของธรรมชาติอันลึกลับไม่ยอมเปิดออก ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์เกือบจะค้นพบความลึกลับของชีวิตอยู่แล้ว ในทันใดนั้น ชีวิตก็ปิดบังตัวเองไว้อย่างสิ้นเชิง นั่นก็คือ เมื่อนักวิทยาศาสตร์สำรวจตรวจค้นเรื่องสสาร เขาไปสิ้นสุดยุคที่อเล็กตรอน เมื่อเขาสำรวจตรวจค้นเรื่องชีวิต เขาก็ไปสิ้นสุดยุคที่โปรโตพลาสซึม และเมื่อเขาสำรวจตรวจค้นเรื่องจิตวิญญาณ เขาก็ไปสิ้นสุดยุคที่คลื่นสมอง

ประเด็นเกี่ยวกับโลกและจักรวาลระดับมหัพภาค ข้อค้นพบของพระพุทธเจ้ากับนักวิทยาศาสตร์เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

องค์ประกอบทางกายภาพของโลกคืออะไร ? โลกทั้งโลกคืออะไร ? ข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีว่า โลกธาตุมี ๓ ขนาด คือ (๑)สหัสสิจุพนิกาโลกธาตุ คือ โลกธาตุขนาดเล็กมี ๑,๐๐๐ จักรวาล(๒)ทวิสหัสสิมหนิมิกาโลกธาตุคือ โลกธาตุขนาดกลางมีล้านจักรวาล(๓)ติสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุคือ โลกธาตุขนาดใหญ่แสนโกฏิจักรวาล (ประมาณหมื่นล้าน)

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับขอบเขตของจักรวาลไว้ว่า “อานนท์ จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจร(หมุน) ทั่วทิศสว่างรุ่งโรจน์ ... ในแต่ละจักรวาล มีพระจันทร์พันดวง อาทิตย์พันดวง ขุนเขาสิเนรุพื่นหนึ่ง” ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์แสดงรายละเอียดเพิ่มเติมว่า จักรวาลหนึ่งมีขนาดยาวและกว้างด้านละ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ นักวิทยาศาสตร์ยุคใหม่กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า “ภูมิประเทศของเอกภพตามทฤษฎีสตริง เต็มไปด้วยดินแดนหลากหลายนับไม่ถ้วน อาจมีมากถึง ๑๐ ยกกำลัง ๕๐๐(๑ ตามด้วยเลขศูนย์ห้าร้อยตัว) ภูมิประเทศที่เราสังเกตเห็นเป็นเพียงเศษเสี้ยวเล็กๆ...”

ตามหลักพระพุทธศาสนา โลกและจักรวาลนี้ไม่มีอายุ มีแต่วิวัฒนาการเป็นวงกลม เรียกว่า “สังสารวัฏ” ไม่มีคำว่าโลกเกิดและโลกแตก มีแต่คำว่าโลกเสื่อมและโลกเจริญ โลกเสื่อมเรียกว่า “สังวัฏฏะ” โลกเจริญเรียกว่า “วิวัฏฏะ”เดิมที นักวิทยาศาสตร์มีโลกทัศน์แบบ “อันตนิยม-determinationism” ถือว่าโลกมีเบื้องต้นและที่ สุด มี big bang(

การระเบิดครั้งใหญ่)และ big crunch(การหดตัวครั้งใหญ่)ต่อมาเกิดความลังเลสงสัยว่าจริงหรือไม่ ? จากความสงสัยนี้ นักวิทยาศาสตร์จึงทำโครงการค้นต้นกำเนิดและวิวัฒนาการของจักรวาล เรียกว่า Large Hadron Collider =LHCเป็นห้องทดลองขนาดอยู่ใต้ดินบริเวณประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศสอิตาลีและเยอรมัน

ประเด็นเกี่ยวกับอายุ/ระยะการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล(เอกภพ= universe) คัมภีร์พระพุทธรศาสนาามีข้อมูลแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับอายุของสัตว์โลกแต่ละภพภูมิ เทียบเคียงกันให้เห็นชัดเจน เช่น บอกว่า “๑ วัน(ทิพย์)ของเทวดาชั้นจาตุมมหาราชิก เท่ากับ ๕๐ ปีมนุษย์๑ เดือน(ทิพย์) เท่ากับ ๑,๕๐๐ ปีมนุษย์เทวดาชั้นจาตุมมหาราชิก มีอายุ ๕๐๐ ปี(ทิพย์) เท่ากับ ๘,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์” ถามว่า “เพราะเหตุไร อายุของสัตว์ในต่างภพภูมิจึงยาวสั้นไม่เท่ากัน ?” คำตอบคือ สัตว์ในภพภูมิที่สูงกว่ามีกายละเอียดกว่า มีความถี่ของการสั่นสะเทือนมากกว่า เคลื่อนที่เร็วกว่า ทำให้เวลาเดินช้าลง ซึ่งประเด็นนี้ นักวิทยาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านกลศาสตร์ควอนตัมกล่าวไว้สอดคล้องกันว่า “วัตถุเคลื่อนที่เร็ว-ขนาดเล็กลง-มวลเพิ่ม-คลื่นละเอียด-เวลาเดินช้าลง(วัตถุเร็วเท่าแสง-ขนาดเป็นศูนย์-มวลเพิ่ม-เวลาหยุดนิ่ง)” เป็นการกล่าวหลังจากพระพุทธรองค์ทรงแสดงเรื่องนี้ไว้แล้วหลายพันปี

ประเด็นเกี่ยวกับส่วนประกอบของโลกและจักรวาล ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีข้อมูลว่า “แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศลมพัดทำให้น้ำกระเพื่อม น้ำกระเพื่อมทำให้น้ำไหว” ซึ่งมีข้อมูลอีกตอนหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎก บ่งถึงต้นเหตุการเกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติไว้สรุปความได้ว่า “เมื่อมนุษย์มีอกุศลจิตเต็มไปด้วยโลภ โกรธ หลง ประกอบอกุศลกรรมไว้มาก เป็นสาเหตุให้ฤดูกาลวิปริต ลมเปลี่ยนทิศ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อลมพัดไม่ถูกทิศทาง ทำให้เทวดาโกรธ เมื่อเทวดาโกรธจึงบันดาลให้เกิดวิกฤตการณ์ด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ทำให้ลมโหมกระหน่ำหนักยิ่งขึ้น เกิดเป็นพายุใหญ่ เมื่อลมพัดทำให้น้ำกระเพื่อมเป็นคลื่นขนาดใหญ่ เมื่อเกิดคลื่นก็ทำให้น้ำไหว” ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์บอกว่า “แผ่นดินไหว ทำให้น้ำไหว”

ทั้งหมดนี้คือความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ซึ่งเป็นการเข้าถึงความจริงที่ลึกซึ้งกว่านักวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงเข้าถึงความจริงซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือ มรรค ผล นิพพาน

โลกทัศน์ดั้งเดิม โลกทัศน์แบบแยกส่วน

โลกทัศน์ใหม่ โลกทัศน์แบบองค์รวม

นักวิทยาศาสตร์ยุคใหม่เริ่มหันมาศึกษาภูมิปัญญาตะวันออก โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ทำให้รู้พุทธธรรมบางแง่มุมอยู่บ้าง เช่น เมื่อพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า “สังขารทั้งปวงเพราะไม่เที่ยง(อนิจจะ) จึงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้(ทุกข์)เพราะอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้จึงหาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้(อนัตตา) ไม่มีอะไรเป็นหน่วยอิสระซึ่งคงที่ ไม่มีอะไรคงตัว ไม่มีอะไรเป็นตัว มีแต่กระแสธรรมไหลไปสลับเนื่องสัมพันธ์กันไป เป็นปัจจัยแก่กันและกันมีอยู่โดยความสัมพันธ์กันมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัยไม่มีความคงที่อยู่อย่างเดิมไม่มีอยู่โดยตัวมันเอง ไม่มีตัวตนที่แท้จริง”

นักฟิสิกส์ยุคใหม่จึงแสดงทรรศนะสะท้อนความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลกว่า “อนุภาคพื้นฐานไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แบบอิสระแยกจากกันได้ โดยเนื้อแท้ อนุภาคนั้นเป็นชุดแห่งความสัมพันธ์ที่แผ่ออกไปยังสิ่งอื่นๆอนุภาคพื้นฐานไม่ใช่สิ่งที่มี” เวอร์เนอร์ ไฮเซนเบิร์กกล่าวว่า “โลกนี้ปรากฏเป็นชิ้นส่วนเหตุการณ์ที่ซับซ้อนโยงใยเข้าหากัน ทดแทนกันทับซ้อนกันหรือรวมตัวกันจนมีผลออกมาเป็นการถักทอขององค์รวม”

นักฟิสิกส์ยุคใหม่เห็นตรงกันว่า ความสมดุลของโลกเป็นผลจากความสัมพันธ์อย่างลงตัวระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ทุกสิ่งมีระบบควบคุมการดำรงอยู่ร่วมกันที่เป็นเอกภาพ โลกคือองคาพยพที่มีชีวิต เป็นอาณาจักรแห่งความร่วมมือระหว่างพืช สัตว์ แบคทีเรียซึ่งดำรงอยู่ร่วมกันในลักษณะพันธมิตร ประสานกิจกรรมระหว่างกัน เพื่อความอยู่รอดของส่วนรวมทั้งหมด

วิธีการนำตถาคตโพธิญาณและข้อค้นพบทางวิทยาศาสตร์ไปใช้

โดยการบูรณาการคือเติมเต็มให้แก่กันและกัน

วิธีที่ ๑ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักการทางวิทยาศาสตร์ไปอธิบายเสริมกันและกันให้เป็นที่เข้าใจง่ายขึ้น เช่น กรณีพระพุทธเจ้าทรงแสดงโลกทัศน์ที่เป็นสัมมาทิฐิและมิจฉาทิฐิว่า

โลกนี้โดยมากอาศัยส่วนสุดโต่ง ๒ ข้าง คือ ความมี(อัตถิตา)และความไม่มี(นัตถิตา) เมื่อบุคคลเห็นเหตุเกิดแห่งโลก ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความไม่มี(นัตถิตา)ในโลกก็ไม่มี เมื่อบุคคลเห็นความดับแห่งโลก ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความมี(อัตถิตา)ในโลกก็ไม่มี ข้อที่ว่า ‘สิ่งทั้งปวงมีอยู่’ นั้น เป็นส่วนสุดโต่งข้างหนึ่ง ข้อที่ว่า ‘สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่’ นั้น เป็นส่วนสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปข้องแวะส่วนสุดโต่งทั้งสองข้างนั้น

แนวคิดทางพระพุทธศาสนา นักวิทยาศาสตร์อาจไม่เข้าใจชัด ก็ให้นำหลักการของฟิสิกส์วันตั้มาอธิบายเทียบเคียงกัน ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่เหมือนกันมีว่า

โฟตอนหรือส่วนประกอบย่อยแห่งอะตอมของแสง เป็น ‘ทวิลักษณ์’ คือ (๑)อนุภาค (๒)คลื่น ทั้งสองอยู่ด้วยกัน แต่เป็น ๒ อย่างที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ถ้าเราบอกว่า โฟตอนเป็นอนุภาค ก็เป็นมุมมองที่ สุดโต่งข้างหนึ่ง ถ้าเราบอกว่า โฟตอนเป็นคลื่น ก็เป็นมุมมองที่ สุดโต่งอีกข้างหนึ่ง มองอย่างไรจึงไม่ถือว่าเป็นที่ สุดโต่ง ? มองโดยมัชฌนธรรมเทศนา คือมองโดยสายกลาง

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาอาจไม่เข้าใจทฤษฎีนี้ของนักวิทยาศาสตร์ ก็ให้นำมาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ข้างต้นนั้นมาอธิบายเทียบเคียงกัน

วิธีที่ ๒ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเติมเต็มวิทยาการใหม่ๆ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น แนวคิดทฤษฎีทางการบริหารยุคใหม่อาจมีความสมบูรณ์บางมิติ แต่ยังขาดไปบางมิติ ในการบริหารคน นักบริหารยุคใหม่อาจมองเพียงว่า การบริหารคนที่จะให้ดำเนินไปด้วยดีนั้น ให้ค่าตอบแทนสูง มีสวัสดิการพร้อม สร้างความเป็นกันเองเท่านี้ก็ น่าจะเพียงพอ แต่พระพุทธศาสนามีหลักสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา ที่จะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นกว่า หรือแม้แต่หลักวิชาว่าด้วย

การรักษาพยาบาล ในการรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยที่ผ่านมา เราอาจเน้นการรักษาโรค แต่ปัจจุบันมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามารักษาใจผู้เจ็บป่วย ใช้วิธีการรักษาโรค รักษาใจควบคู่กันไป

วิธีที่ ๑ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นฐานในการทำให้วิทยาการใหม่ๆ ทั้งหลายมีโอกาสดูได้แสดงฐานะและบทบาทมากยิ่งขึ้น นั่นคือผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาการยุคใหม่ได้หันมาศึกษาปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา พัฒนาตัวเองให้มีความเข้มแข็งสามารถยืนหยัดอยู่ได้ในท่ามกลางโลกธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางดีและไม่ดีตลอดเวลา ความเป็นคนเข้มแข็งนี้ จะเป็นโอกาสให้ได้ใช้วิชาความรู้ในการปฏิบัติหน้าที่การงานได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดเวลา

วิธีที่ ๑ นี้ นับถือว่าตรงกับพุทธประสงค์มากที่สุด เพราะชาวโลกจำเป็นต้องศึกษาวิชาการทางโลกเพื่อประกอบอาชีพแล้วนำวิชาทางธรรมมาพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง การบูรณาการที่ถูกต้องจึงไม่ใช่การบูรณาการตัวเนื้อหาวิชา แต่เป็นการรับเนื้อหาวิชา ศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาในตัวคนแล้วเอาหลักปรีชาญาณ ปณิธาน ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนามาพัฒนาตัวคน เพื่อให้โลกทัศน์เชิงบูรณาการในการดำรงชีวิต